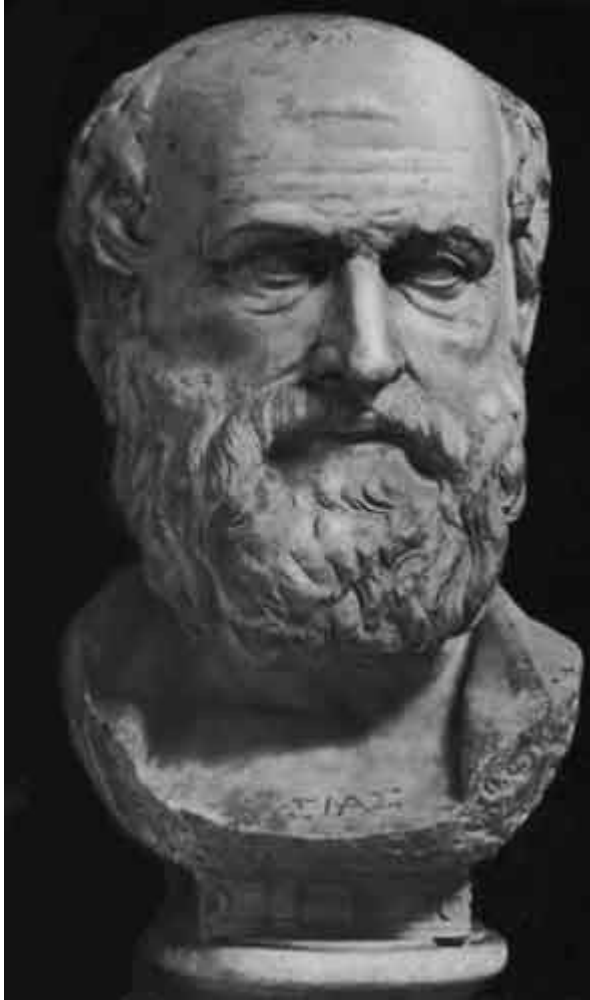

Technè retorikè

Technè retorikè 1

I. De oorsprong van de retoriek. 3

II. Hoe houd je een goede oratie? 5

De opbouw. 5

De stijl. 7

Overzicht van de belangrijkste stijlmiddelen: 7

De voordracht. 13

Ieder houdt een oratie. 15

Onderwerpen. 15

Het cijfer 17

Opdracht I. 18

Opdracht II. 22

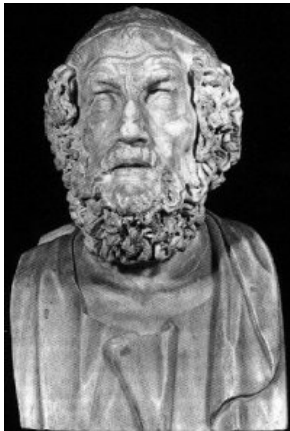
Opdracht 3. 25

Lysias – Moord op Eratosthenes 28

Diegesis 28

I. De oorsprong van de retoriek.

De Grieken zijn vanaf het vroegste begin bijzonder gevoelig geweest voor het gesproken woord. Voor fraai geformuleerde zinswendingen, ritmisch eindigende zinnen (clausulae) en fraai opgebouwde redevoeringen hadden ze veel waardering. Dit blijkt al uit een van de vroegst overgeleverde teksten nl. de Ilias I vs. 247-9. In deze passage komt Nestor aan het woord om de ruzie tussen Agamemnon en Achilles te sussen. Homeros zegt van Nestor:

Homeros

En onder hen sprong op de zoetsprekende Nestor, de heldere spreker der Pyliërs, van wiens tong ook zoeter dan honing de stem stroomde.

Binnen de kortste keren had men door, dat goed woordgebruik grote voordelen kon hebben. Een goed spreker kon bij zijn gehoor meer bereiken dan iemand, die arm van woorden was. Men begon zich steeds meer voor de techniek van het spreken

te interesseren. Vreemd genoeg voor ons modernen begon deze wetenschappelijke interesse voor het gesproken woord niet in Athene maar in het midden van de 5e eeuw op Sicilië. Korax en Teisias zouden een leerboek geschreven hebben. De grootste bloei van de retoriek heeft wel in Athene plaatsgevonden. De retorica werd in Athene geïntroduceerd door de sofisten Protagoras van Abdera (485-15) en (de bekendste) Gorgias van Leontini (485-380). Deze trad in 427 op in de volksvergadering te Athene om hulp te vragen voor de inwoners van Leontini tegen Syracuse. De Atheners die echt wel ontwikkeld waren raakten zeer onder de indruk van de stijl van de spreker. Hij was nl. de eerste, die met grote kunstvaardigheid stijlmiddelen gebruikte, zoals antitheses, isokola, homoioteleuta. Gorgias is toen in Athene gebleven om lessen in redevoeringen te geven.

Het is niet zo vreemd, dat men in een stad als Athene buitengewone waardering voor het gesproken woord had, omdat alles beslist werd in de volksvergadering. Hoe meer mensen je door je woorden aan je zijde kreeg, des te meer kans op een overwinning je natuurlijk had. Ook was Athene in de 5e eeuw een beruchte procedeerstaat. Iedereen van enig aanzien was regelmatig verwickeld in processen als aanklager of aangeklaagde. De beroemdste redenaars uit de Griekse geschiedenis zijn Lysias, die meer in opdracht van anderen redenen schreef, Isokrates, die eerder een leermeester was en Demosthenes, die lange tijd grote invloed had in Athene en de anti-Macedonië-beweging op gang hield. De redenaars hanteerden niet allen eenzelfde stijl. Gorgias gebruikte een zeer kunstig, overdreven proza en Demosthenes een zeer sober proza.

Toen later de Romeinen in contact kwamen met de Grieken was de τεχνη ῥητορικη (technè rhètorikè) dan ook een van de belangrijkste dingen, die zij overnamen. Dat was begrijpelijk, omdat iedere aristocratische Romein voor de politiek in de wieg gelegd was. Die bezigheid vereiste spreekvaardigheid. Bovendien waren ze allemaal als patronus ook advocaten en werden ze vanaf jongs af aan in het recht getraind. Een beetje ontwikkeld Romein had als 2e taal het Grieks. Zijn spreekoefeningen hield hij dan ook in het Grieks. Van de

grootste redenaar Cicero is bekend, dat hij uren alleen in een kamertje aan het oefenen was. Hierbij ging het om meer dan alleen de woorden.

II. Hoe houd je een goede oratie?

Helaas komen wij in onze tijd weinig geboren of ontwikkelde sprekers tegen, mannen of vrouwen, naar wie je met verrukking luistert, zonder dat het uitmaakt wat hij of zij zegt. Het toppunt van antiretoriek zijn wel de politici. Dat komt in onze tijd misschien wel, doordat voor ons alleen nog de boodschap van belang is. Een rede verzandt dan ook in een monotone lezing. Helaas. Voor een ieder, die in staat is een rede volgens de kunst te houden, is het een genot al tijdens de rede te zien, hoe het gehoor geboeid is. Het probleem is, hoe je dat moet bereiken. Iedereen weet wel, dat je een of andere opbouw moet meegeven aan je praatje: inleiding, betoog, conclusie. Maar het is meer, veel meer dan dat.

De opbouw.

1. het prooemium/exordium:

dat deel van de rede, dat bedoeld is om de attentie van de luisteraar te trekken: de *captatio benevolentiae*. Wanneer je een rede houdt om iets te bereiken is het van het grootste belang het gehoor aan je zijde te krijgen. Het best bereik je dat door de toehoorders stroop om de mond te smeren. Pas op, dat je het niet overdrijft. Het kan ook irriteren. De aandacht kun je ook winnen door op een verrassende wijze te beginnen. De toehoorder heeft dan een grote verwachting. Ieder moment verwacht hij wel weer iets nieuws. Zo bereik je, dat je rede dieper in de ziel der *auditores* doordringt.

2. de narratio:

uiteenzetting van wat er gebeurd is. Wanneer je eenmaal zeker van de onverdeelde aandacht van je publiek bent, moet

je zorgen dat men ook goed weet, waarom het gaat. Je geeft kort, overzichtelijk, desnoods puntsgewijs weer wat er gebeurd is.

3. divisio:

hierin wordt aangegeven, waarin overeengestemd wordt en wat de geschilpunten zijn. Wijd niet te lang uit over punten, waarmee jij het eens bent met je tegenstander of vice versa. Ook deze punten kun je kort weergeven. Wel kun je in deze passage laten zien, dat je verre van onredelijk bent: zie eens in hoeveel punten ik het eens ben. De aanloop voor dat deel waar de redenaar de meeste eer kan behalen is het aanvoeren van de geschilpunten.

4. confirmatio:

uiteenzetting van de bewijzen. In dit deel kun je door redeneren en door stilistische hoogstandjes excelleren. Maak bij je argumentatie van woorden, stijlmiddelen, gebaren, toonhoogte gebruik. De confirmatio is het hart van de rede.

5. conclusio:

een kunstzinnige afsluiting van de rede. De conclusio is het einde van de rede en de laatste indruk, die het publiek van je heeft. Als de conclusio onverzorgd is, of afgeraffeld wordt, vernietig je alle winst, die je in het voorafgaande hebt gemaakt.

De stijl.

Het is natuurlijk duidelijk, dat je woorden hun doel grotendeels zullen missen, als de inhoud niet ordelijk opgebouwd is. Ook hoeft het geen betoog, dat je rede geen effect zal hebben als je Nederlands zelf krom of vol fouten is. Opvallende fouten en het vaak voorkomen daarvan maken, dat je als spreker niet serieus genomen wordt. Minder duidelijk is voor veel mensen en voor sommigen zelfs bijna niet uit te leggen, dat de manier, waarop je dingen zegt, ongemerkt de toehoorders geweldig kan beïnvloeden. Zonder dat mensen het weten en het zich bewust zijn, zijn ze bijzonder beïnvloedbaar voor de manier waarop een zin is opgebouwd en woorden zijn geplaatst. Om de schoonheid en daarmee de indrukwekkendheid van de stijl van hun rede te vergroten hebben de Grieken middelen ontwikkeld. Een goede rede is zeker niet hiervan verstoken. Sommige stijlmiddelen pas je al onbewust toe. Dat betekent echter een zekere willekeur. Doeltreffender is het als je ze doelgericht toepast.

Overzicht van de belangrijkste stijlmiddelen:

Niet alle stijlmiddelen, die in de oudheid rijkelijk gebruikt werden kunnen wij in het Nederlands zonder meer toepassen. Hieronder volgt een beknopt overzicht van die stijlmiddelen, die ook door ons nog gewaardeerd worden.

Parallellie: meerdere zinsdelen zijn op dezelfde manier opgebouwd: *Toen hij zijn vader gezien had, toen hij zijn moeder ontmoet had, toen hij zijn vrouw gesproken had,* Parallellie kan de inhoud zwaar onderstrepen. Veel vaker dan drie keer past men een parallellie niet toe. Dat is saai. Vaak gaat parallellie gepaard met andere middelen: **enumeratio, poly- en asyndeton**

Een speciale vorm van parallellie is de **trikolon**: het tot drie keer toe voorkomen van een zelfde opbouw: *Niet*

jouw vader, niet jouw moeder, niet ik zijn hieraan schuldig.

In een parallelle is vaak een **asyndeton** te vinden: het achterwege laten van voegwoorden zoals **en**. Ook kan men om op ieder deel nadruk te leggen gebruik maken van een **polysyndeton**: *en ik en jij en hij* Vaak komt een poly- of asyndeton voor in de vorm van een **enumeratio**: opsomming.

Om in een parallelle saaie herhaling te voorkomen kun je gebruik maken van **omissio/ellips**: het achterwege laten van een of meer woorden: *Ik had Piet geschreven, Piet Paulien en Paulien mij.*

Geliefd in de oudheid was het **chiasme**: de kruisstelling. Dit stijlmiddel laat door de bijzondere woordstelling de luisteraar even bij de inhoud stilstaan: *"Jij, die de ogen van een hond hebt, van een hert het hart."* Het chiasme is vaak een bijzondere vorm van een **antithese**: een tegenstelling in termen of zinnen, zoals in bovenstaand chiasme.

Als je op een bepaald aspect de nadruk wilt leggen, als je iets belangrijks de toehoorder wilt inprenten, leent zich daarvoor bij voorbaat de **repetitio/anafora**: de herhaling van een woord in afzonderlijke zinsdelen in dezelfde functie: *Jij hebt dat oude vrouwtje bestolen, jij hebt haar in elkaar geslagen, jij hebt haar de dood in gejaagd.* Het dramatische dat repetitio kan hebben is in hogere mate te vinden bij **anadiplosis**: het herhalen van hetzelfde woord in dezelfde functie in dezelfde zin: *Jij, ja jij bent zijn moordenaar.* Voor hetzelfde doel kan ook de **retorische vraag** gebruikt worden: een mededeling in vraagvorm: *Wie is er ongelukkiger dan Oidipous geweest?*

Een bijzonder opzweepende werking heeft een reeks begrippen of zinsdelen, die in importantie toenemen: **climax**: *ziek, bewusteloos, dood.* Het tegengestelde heet een **anticlimax**: *het koningshuis, het parlement en het volk.*

Wil je een zin inhoudelijk meer pathos mee geven kan een **hyperbaton** soms wonderen doen: het uiteen plaatsen van bij elkaar horende woorden (normaal zelfstandig naamwoord en bijv.nw.): *De stakker lag op de grond, doorboord, bebloed en bedekt met stof.*

Wil je het betoog even onderbreken, de luisteraar opschrikken of iets frapperends ten gehore brengen dan is daarvoor een uitroep, **exclamatio**, geschikt. Dit heeft iets zeer dramatisch. Beroemde exclamations: *O tempora, o mores! Vae victis!*

Soms is het niet zo handig dingen hard bij hun eigen naam te zeggen en is het raadzamer verzachtende woorden te gebruiken: een **eufemisme**: *Hij is niet meer.*

Niet zelden bereik je het meeste resultaat door juist dingen niet te zeggen, door het einde van de zin te verzwijgen: **aposiopese**: *Als Hitler niet geleefd had, dan*

Effectief kan ook zijn te veinzen aan dingen voorbij te gaan maar ze toch even op te merken: **praeteritio**: *En dan ga ik nog voor bij aan het feit, dat jij je eigen moeder bestolen hebt, je vader verraden hebt en je broer gedood hebt.*

Als je dingen zo zegt, dat ze elkaar schijnen uit te sluiten, laat je je toehoorders even extra nadenken, waardoor dat onderwerp beter doordringt: **paradox**: het is veel beter voor een mens dood te zijn dan te leven. Een bijzondere vorm van een paradox is een **oxumoron**: verbinding van twee begrippen, die elkaar schijnen uit te sluiten: *koud vuur, warm ijs.*

Soms verbinden wij in het Nederlands twee begrippen, die op verschillende zintuigen slaan en dus niet bij elkaar horen; meestal doen we dat onbewust en is het eigenlijk fout, maar wanneer je het bewust doet kan dat erg mooi zijn en gewicht aan de woorden geven, **synesthesie**: *schreeuwende koude.*

Geraffineerd zijn die opmerkingen waarbij je juist het tegengestelde bedoelt, als je spottend dat zegt wat je juist niet bedoelt: **ironie**: *Natuurlijk is het beter de*

armen nog armer te maken. Hierbij hoort ook een beetje de **litotes**: door ontkenning wordt het tegenovergestelde versterkt bedoeld: *Dat is geen kleine jongen.*

Soms is het gebruik van synoniemen bijzonder nuttig, **tautologie**. De toehoorder kan de boodschap dan niet missen: *Angst en vrees overvielen hem.* Iets moeilijker goed toepasbaar in het Nederlands is misschien wel het **pleonasme**, waarbij een woord overtollig gebruikt wordt: *rood bloed*. Als je tautologieën en pleonasmes goed kunt toepassen ben je een woordkunstenaar. Misschien verschaffen echte woordspelingen nog meer plezier: *O die Zeus, waarom kwelt hij zo Odysseus?*

De grootste deugd van een woordkunstenaar is wel het kunnen hanteren van **variatio**. Vermijd zoveel mogelijk herhaling van dezelfde woorden en ook dezelfde zinsopbouw. Niets is vervelender dan dat. *Omdat ik van plan ben arts te worden, wil ik een gymnasiumdiploma halen en neem ik me voor een zo'n hoog mogelijk gemiddelde te halen om ingeloot te worden.*

Om de aard van persoon of ding indrukwekkender of beter weer te geven kun je gebruik maken van een **perifrase**, omschrijving: *een boom van een kerel*. Nog meer voor het schilderen van de aard van een persoon of van een handeling of gebeurtenis leent zich de **vergelijking, similitudo**, die in de klassieke oudheid bijzonder geliefd was. Vooral voor de Homerische had men bijzonder veel waardering. Een gelijkenis heeft natuurlijk voordelen. Je kunt iets levendig de toehoorder voor ogen stellen en als je je in je rede beperkt tot de punten van overeenkomst kan dat ook in onze tijd in een rede bijzonder charmant en werkzaam zijn. Als je echter zoals Homeros je laat meeslepen door het beeld en de vergelijking verder uitbreidt dan overeenkomt met de realiteit dan is dat voor een rede te veel van het goede. Doeltreffend en acceptabel: *Klytaimnestra zwaaide de bijl met enorme vaart omhoog en liet hem meedogenloos neerkomen op Agamemnons hoofd, dat smakkend openspleet, precies zoals gebeurt wanneer, Hephaistos, de smid van de goden, zijn zware voorhamer met*

geweldige kracht de lucht in zwaait en in duizelingwekkende vaart een paar boeien krakend laat openbarsten. Te uitgebreid wordt de vergelijking wanneer we als volgt verder gaan: *de boeien liggen in het vuur waar hij ontelbare kostbaarheden gesmeed heeft met grote vaardigheid; ook de wapenrusting van Achilles, waarmee de grote held Hektor heeft gedood ...* Ook dat deel van de vergelijking, dat acceptabel is, is voor ons gevoel misschien overdreven. Pas dus op met **similitudines**. Houd ze eerder kort, anders worden ze te dramatisch. Andere beeldspraak zoals **metaforen**, of **metonymia's** zijn makkelijker toepasbaar. **Metafoor**: overdracht van betekenis op grond van overeenkomst: *Hoop, dat eens gerechtigheid zal geschieden, voedt mij.* **Metonymia**: overdracht van betekenis op andere gronden dan overeenkomst. De meest voorkomende zijn: **pars pro toto**: *Ik heb de neuzen geteld.* **Totum pro parte**: het geheel voor het deel: *Nederland heeft gewonnen.* **Een godheid i.p.v. gave**: *Mars heeft ontelbare slachtoffers gemaakt.* **Concretum pro abstracto**: *Het stadion brulde.* **Abstractum pro concreto**: *Zijn grote liefde verdween uit zijn leven* **Stof i.p.v. voorwerp**: *Het leer vloog door de lucht.*

Personificatie (een dood voorwerp als levend voorstellen) kan gebruikt worden om dode voorwerpen als personen een rol in je betoog te laten spelen: *"Luister, Nero, hoe de wanden van je paleis je van je schanddaden beschuldigen: Nero, denk maar niet dat je je euveldeed kunt verbergen. Wij zijn getuigen"*

In sommige situaties (voor het gerecht, bij een begrafenis) kan het aanspreken van de persoon, om wie het gaat, maar die er niet is, grote indruk hebben: **apostrofe**: *U, Africanus, spreek ik toe, van wie de naam ook na uw dood het Romeinse volk eer en roem verleent.*

Een betoverende werking kan **alliteratie** hebben: woorden die dezelfde beginklanken hebben: *Claudien, de grootste kletskaus van de klas!* Met rijm sprongen de klassieken in oraties zuinig om, omdat ze erg gezocht schenen. Daarentegen maakten ze rijkelijk gebruik van

ritmes, zoals in bovenstaand voorbeeldzinnetje. Vooral op het einde van zinnen (*clausulae*). Dergelijke ritmes kunnen de inhoud van je zinnen extra benadrukken. Bij vrolijke, luchtige zinnen kun je het beste jambes .-, trocheeën -. misschien nog beter **dactyli** -.. of **anapesten** ..- gebruiken. Voor serieuze woorden leent zich vooral de trage spondee -- of anders veel lange lettergrepen, vooral indien deze geholpen worden met zware klanken zoals o en a. Het Nederlands is voor dergelijke ritmes helaas minder geschikt dan de klassieke talen. Des te mooier natuurlijk, als je het wel lukt. *De dood greep het slachtoffer traag om zijn borst.*

De voordracht.

Op het gebied van de voordracht gaan de meeste mensen de fout in. Je kunt de rede nog zo goed verzorgd hebben, maar als je je oratie houdt als een houten klaas, zal men in slaap sukkelen, naar buiten kijken, of wegdromen.

Bij het voordragen moet het niet lijken, dat je een lesje opdreunt. Je moet de indruk wekken te menen wat je zegt. Het moet eigenlijk zo zijn, dat men niet alleen gespitst is op de klanken, die uit je komen, maar op jou als persoon. Beleef datgene wat je zegt. Dan kom je geloofwaardiger over. Dat kan alleen als je je oratie (zo goed als) van buiten kent. Van een briefje met enkele steekwoorden zal niemand wakker liggen, hoewel dat in de oudheid uit den boze geweest zal zijn. Niets is zo hinderlijk, saai en ongeloofwaardig als iemand, die alleen maar van een briefje opleest, of continu naar beneden moet kijken, omdat hij onzeker is of het niet meer weet. Het ritme van je woorden stukt dan en je luisteraars raken uit hun trans, waardoor woorden minder doel treffen.

Wil je je publiek geboeid houden dan moet je de hele tijd de zaal inkijken. registreer de reacties van je publiek. Gaan ze gapen, met elkaar kletsen, kijken ze of ze nog tien tenen hebben, dan is er geheid iets mis. Reageer daarop. Kleine dingen kunnen wonderen doen. Maak gebruik van je stem, de snelheid van je spreken, je lichaam.

1. stem: als je stem de hele tijd op één hoogte zal blijven, werkt ze als het ruisen der bladeren: slaapverwekkend: spreek soms (natuurlijk in overeenstemming met de inhoud) harder, zachter, hoger, lager. Je zult zien, dat de mensen daardoor attent raken.

2. spreesnelheid: blijf niet altijd even snel spreken (of traag). Door op het juiste moment te variëren (vrolijk snel, droevig traag) wordt de aandacht getrokken.

3. lichaamstaal: gebruik je ogen, je hoofd, je handen, als het moet je hele lichaam, dit alles in dienst van je boodschap.

Bij de voordracht moet je wel voorkomen dat je de dingen overdrijft. Bij overdrijving zul je eerder lachwekkend overkomen. Denk wel: **μηδεν ἄγαν..**

4. Het memoriseren.

Duidelijk is al gemaakt, hoe belangrijk het is een rede goed van buiten te kennen. Stel hoge eisen aan jezelf. Volsta niet met het een paar keer doorlezen. Zorg ervoor, dat je de woorden zonder de steun van een papier perfect in je hoofd kunt nazeggen. Beter nog, oefen hardop en studeer ook je gebaren en stemvariaties in. Ook dat hoort bij het memoriseren. Laat niets aan het toeval over, hoewel improvisaties soms het meeste effect hebben.

Ieder houdt een oratie.

Het is de bedoeling dat een ieder van jullie een kleine rede houdt. Deze rede moet minimaal vier en mag niet meer dan vijf minuten duren (het principe van de klepshydra). Het niet voldoen aan de tijdslimieten leidt tot 1 punt aftrek van het eindcijfer.

De redevoeringen worden in koppels gehouden. Het ene lid van het koppel houdt een rede voor een bepaald standpunt en het andere lid tegen. Het moeten dus echte strijdredes zijn. Per les zullen drie machai/pugnae/ of, voor wie het nog niet begrijpt, battles gehouden worden.

Het onderwerp kan een klassiek, liever een modern onderwerp zijn.

Voor je rede zul je een cijfer krijgen. Beoordeeld zullen worden de opbouw, stijl en voordracht.

Om een en ander goed te kunnen beoordelen wil ik de definitieve versie van de rede minimaal drie dagen van tevoren op papier hebben. Wanneer je ruim voor die tijd (minimaal een week) een kladversie inlevert, zal ik je nuttige tips geven. Wie dat niet doet, is vrijwel zeker ten dode opgeschreven.

Van de stijlmiddelen moet je minimaal 12 gebruiken. Onderstreep ze en zet de naam erbij in je klad- en definitieve versie. Zelf ga ik ze niet zoeken. Wat ik niet zie is fout.

Volg bij het schrijven van de rede de opbouw zoals in deze syllabus is uiteengezet.

Bedenk, dat dit een zwaar po is; het telt voor 20% zonder recht op herkansing.

Onderwerpen.

Voor wie geen onderwerp kan bedenken volgen hieronder enkele suggesties. Het verdient de voorkeur zelf met een onderwerp te komen, liefst zelfs een uit deze tijd. Maak van tevoren altijd even bekend, wat je gaat doen. Dat is een *conditio sine qua non*.

1. Agamemnon heeft Iphigeneia naar Troje laten komen om haar te offeren voor de expeditie. Hij probeert zijn dochter in te laten zien, dat hij goed handelt.
2. Voordat Klytaimnestra Agamemnon in bad doodt, legt zij uit waarom zij daartoe recht heeft.
3. Klytaimnestra klaagt in de onderwereld ten overstaan van Hades als rechter Orestes aan wegens moedermoord!
4. Demeter klaagt Hades bij Zeus aan wegens kidnapping en eist haar dochter terug.
5. Hades legt uit aan Zeus waarom het billijk is dat Kore bij hem blijft.
6. Agaue heeft tijdens een Dionysosviering haar eigen zoon Pentheus verscheurd. Zij verdedigt zich tegenover haar man Echion en legt uit waarom haar dat niet kwalijk genomen mag worden.
7. Odysseus is na 20 jaar terug in zijn paleis in Ithaka. Daar treft hij vele mannen in zijn paleis aan. Hij schiet hen allemaal dood. Daarna geeft hij tekst en uitleg aan zijn volk.
8. De zoon van Tarquinius Superbus, de laatste Etrurische koning van Rome, verkracht Lucretia een adellijke Romeinse. Zij roept haar vader en man op tot wraak.
9. Troje is ingenomen. De Grieken besluiten Hektors zoontje Astyanax te doden door hem van de muren af te gooien. Odysseus probeert dat te rechtvaardigen tegenover de oma, Hekabe.
10. Na de inname van Troje wordt Helena niet gestraft. Integendeel, Menelaos neemt haar gewoon weer mee als zijn vrouw. Hij verdedigt zich tegenover de Grieken, die om straf roepen.

11. Medea heeft uit liefde voor Iason veel misdaden begaan: zij heeft haar broertje gedood, is uit haar vaderland gevlucht heeft Iasons oom gedood en is Iason op de vlucht gevolgd naar Korinthe. Hier wordt Iason verliefd op de prinses Glauke en besluit met haar te trouwen. Hij legt dit uit aan Medea.
12. Medea besluit echter wraak te nemen en doodt haar twee zonen. Iason verwijt haar dit. Maar zij verdedigt zich.
13. Zeus heeft voor de zoveelste keer gezien, dat de mensen slecht zijn en besluit de mensen te vernietigen door de aarde te laten overstromen. Zijn besluit hiertoe licht hij toe in de vergadering van de goden.
14. Nadat Oedipus uit Thebe verdreven is, vechten zijn zoons om de macht; in een gevecht in een oorlog doden ze elkaar. Kreon, de nieuwe koning, legt uit aan het volk waarom Polyneikes niet begraven mag worden.
15. Antigone, Polyneikes' zuster, begraaft hem toch; ze wordt betrappt en voorgeleid bij Kreon. Zij zegt hem zonder remmingen, waarom zij het toch gedaan heeft en meende het te moeten doen.
16. Kreon veroordeelt Antigone ter dood en legt zijn zoon Haimon, Antigones verloofde, uit waarom.
17. Orpheus is in de onderwereld afgedaald en smeekt Hades Eurydike met hem terug te laten gaan.

Het cijfer

Het cijfer zal als volgt bepaald worden:

- 50% opbouw en inhoud
- 25% stijlmiddelen
- 25% voordracht

Exempla.

Om een idee te krijgen wat een oratie is vind je hieronder enkele voorbeelden.

Opdracht I.

1. Lees onderstaand rede.
2. Geef van ieder onderdeel (prooemium, narratio) uit de tekst hieronder elementen , die kenmerkend zijn voor het betreffend onderdeel.
3. Geef aan, wat de vet gedrukte stijlmiddelen in de tekst zijn.

Prooemion.

Ik, Antigone, spreek tot u, beste burgers van Thebe. Ik, Antigone, spreek tot u, Kreon, hebzuchtige koning van Thebe. En ik, Antigone, spreek tot de eerwaardige goden, opdat zij meeluisteren naar wat ik Kreon te zeggen heb. (**paralellie, repetitio, climax**) Want voor u, Kreon, sta ik hier om en mijn woede en mijn verdriet en mijn haat (**polysyndeton**) over u uit te storten.

Dit alles draait om Polyneikes, eervol strijder in de oorlog en tevens mijn liefdevolle broer, wiens lijk nu ligt te verrotten en te stinken omdat het aan mij verboden is opnieuw zand over hem te strooien. Zelf wil ik nu het liefste sterven, de ellende wordt mij echt te veel, maar niet voordat ik Polyneikes' ziel kan laten ophouden met ronddwalen.

In naam van de goden: laat mij hem alsnog begraven!
(**exclamatio**)

Narratio.

Voor u, burgers, die nu wat verward of verrast staan te kijken, zal ik de zaak nog eens nader toelichten. Mijn beste broer Polyneikes, stadsgenoten, **vocht met zijn leger in de strijd om Thebe, weliswaar als vijand. Ook mijn broer Eteocles nam**

deel aan de oorlog (variatio), maar was aanvoerder van onze legerstroepen. Beiden vochten ze dapper en aan het eind van de strijd kwam het, jammerlijk genoeg, tot een tweegevecht tussen hen beiden en de goden, die gedurende de hele strijd ons, Thebanen, goedgezind waren, lieten hen allebei sterven, terwijl mijn broers hun laatste adem in elkaars gezicht uitbliezen. Hij, Eteocles, machtig, krachtig legeraanvoerder voor Thebe, en hij, Polyneikes, dapper, moedig strijder voor de koning van Argos. Nu gaf Kreon Eteocles een eervolle begrafenis, maar hij liet Polyneikes' lijk liggen. Vervolgens gaf hij mij het verbod, gaf hij jullie burgers het verbod, en gaf hij de soldaten het verbod (trikolon) om Polyneikes te begraven. Ik heb zijn verbod overtreden en ik heb geprobeerd zand te strooien over het lijk van mijn broer, maar ik werd gepakt door Kreons soldaten en ik sta nu hier om u, Kreon, van mijn daden te overtuigen.

Inventio of divisio

Waar doden zijn, moet begraven worden, zo luidt de wet van de goden. **Kreon, dit recht kunt u mij toch niet in de weg staan? (retorische vraag)** Ik begrijp heel goed dat u mijn dappere broer Eteocles een waardige staatsbegrafenis heeft gegeven met de juiste rituelen. Hij heeft dit ook verdiend omdat hij ons, Thebanen, de overwinning heeft geschonken. **U, Kreon, bent nu vast, net als ik, heel erg verdrietig dat Eteocles is gestorven. Zo aangenaam is het natuurlijk niet, om zijn plaats als koning weer in te nemen. (ironie)**

Ik geef u gelijk dat vijanden van onze stad ons nooit goedgezind zijn, zij hebben niet het beste met ons voor. Maar Kreon, luister nu naar mij: er bestaat hier op aarde voor alle stervelingen het recht op een begrafenis, hoe goed, hoe slecht, hoe arm, hoe rijk ook. Dus ook voor Polyneikes, voor u uw grootste vijand en een landverrader, een liefdevolle en dappere broer voor mij. (antithese+chiasme)

Argumentatio of confirmatio

Begrijp toch mijn verdriet, de ellende is al groot genoeg dat mijn beide broers van hun leven zijn beroofd. En hoe vaak heeft het lot ons, afstammelingen van Oedipus, al niet

getroffen met verschrikkelijk kwaad! **Als Oedipus nooit geboren was, dan.. (aposiopese)**

Het leven is al zwaar genoeg voor mij, laat mij dan niet nog een keer ellende worden

aangedaan, vlak voordat ik zelf besluit de dood tegemoet te treden. Laat mijn broer Polyneikes de weg naar de Onderwereld niet versperd worden!

Het liefste zou ik nu sterven, dit zou alleen maar winst voor mij zijn, want erger dan nu kan het niet worden. Maar ik wil niet weg uit deze verderfelijke wereld voordat mijn broer begraven is. Ik aanvaard uw straf dat ik nu gedood moet worden, daar heb ik vrede mee. Maar in de Hades wil ik mijn broer Polyneikes terug kunnen zien, samen met mijn vader, moeder, mijn broer Eteocles en al mijn andere familieleden die al eerder door het lot getroffen zijn!

Kreon, heb medelijden! Begrijp mijn standpunt: voordat ik door uw soldaten gepakt werd, probeerde ik alleen maar om mijn broer de laatste eer te bewijzen! Dit is het enige wat ik nu nog wil, en de goden zullen mij hierin steunen.

Voor u Kreon, ja voor u (anadiplosis), lijkt uw leven op rolletjes te verlopen, maar vanaf nu zult u toch in de problemen komen. Want de goden zijn getuige geweest van mijn daden waarmee ik wilde voldoen aan de goddelijke wetten om een dode zijn laatste eer te bewijzen, maar tevens zijn zij getuigen van uw daden, **Kreon, koning van Thebe, (alliteratie)**, dat u de goden hebt tegen gesproken door mij te verbieden mijn plichten uit te voeren. De goden zullen wraak op u nemen als u mij niet toestaat de gebruikelijke begrafenisrituelen toe te brengen aan Polyneikes. Kijkt u toch eens hoe hij er nu bij ligt! **Aangevreten door de kraaien, door de hitte weggeteerd (chiasme)** ligt hij te stinken en te rotten. Stelt u zich eens voor dat wij uw lichaam zo achter laten! **En dan laat ik nog achterwege dat het zeer waarschijnlijk is dat dit gebeurt, aangezien u de wetten van de goden tegenspreekt.. (praeteritio)**

Uw ziel zou eeuwig blijven rondwalen, nooit zou u de rust krijgen die een sterveling behoort te krijgen na zijn dood.

Kreon, laat uw wrede, **onmenselijke gevoelens varen (metonymia)** nu het nog kan en laat mij mijn broer begraven!

Conclusio.

Hopelijk is het voor u nu duidelijk wat ik van u verlang.

Ik aanvaard dat u mij zal doden, het liefst sterf ik zo snel mogelijk. Maar laat mij alstublieft eerst mijn broer begraven!

Besef goed welk groots gevaar u bedreigt als u mij geen toestemming geeft om Polyneikes zijn laatste eer te bewijzen. U zult flink boeten als u de wetten van de hemelse goden niet nakomt. Want de goden hebben altijd het laatste woord.

Opdracht II.

1. Lees onderstaand rede.
2. Geef van ieder onderdeel (prooemium, narratio) uit de tekst hieronder elementen , die kenmerkend zijn voor het betreffend onderdeel.
3. Geef aan, wat de vet gedrukte stijlmiddelen in de tekst zijn. Prooemium

Prooemium

O, Hades. (**exclamatio**) Wie kan er nu beter dan U over leven en dood beslissen? (**retorische vraag**) Al jaren bent U rechtvaardig regent (alliteratie) over de onderwereld, de plek waar ieder van ons tenslotte eindigt. U bent een wijze god en U zult vast, voor elk besluit dat U neemt, goed nadenken. En wie is de mens om daaraan te twijfelen? (**retorische vraag**) U bent immers een god en voor de mensen zijn uw beweegredenen ondoorgrondelijk. Bij het sterven van een mens, klaagt niemand over het lot: Hades immers zal het zo gewild hebben, Hij zal zijn redenen ervoor hebben.

En ook ik twijfel niet aan uw besluiten, alleen een verzoek wil ik doen. Een verzoek uit naam der liefde. (**metonymia**)

Narratio

Het zit namelijk zo; dieren, mensen en goden (**trikolon, klimax**) heb ik jarenlang betoverd met mijn klanken, maar nu betoverde de schoonste van allen mij. (**chiasme**) Het was Eurydike. We trouwden en hadden zelfs Hymenaeus, beschermer van het huwelijk, uitgenodigd om de bruiloft bij te wonen. Maar ik had het toen al kunnen weten. Hij bracht immers geen goede voortekenen mee. En toen Eurydike met een paar vriendinnen op pad ging, kwamen zij een herder tegen. En ook hij, hoe kan het ook anders, werd meteen verliefd op haar. Eurydike vluchtte voor zijn avances zoals het

een goede vrouw betaamt. (**vergelijking**) Maar haar vlucht werd onderbroken. Och als die slang er niet geweest zou zijn... (**aposiopese**) Maar het was al te laat. Het gif raasde (metafoor) door haar aderen en Eurydike, mijn Eurydike, mijn grote liefde (**anadiplosis/repetitio**, **metonymia**) was niet meer te redden. Ze stierf om hier, in Uw rijk, tussen de schimmen en geesten en doden, (**trikolon**, **polysyndeton**) verder te leven. (**paradox**)

En ik, ik (**anadiplosis/repetitio**) heb werkelijk alles gedaan om verder te gaan met mijn leven. Maar terwijl ik leef ben ik toch dood, zo zonder mijn lief (**paradox**) Daarom sta ik nu, na vele gevaren getrotseerd te hebben voor U, O Hades, in uw dodenrijk, omdat mijn leven zonder Eurydike geen leven is.

Divisio

En U hebt natuurlijk gelijk, dood is dood, of dat nu vroeg of laat gebeurt. En het zou niet goed zijn als iedereen hier zijn geliefde kan komen halen. De onderwereld zou een chaos worden, iedereen die zomaar in- en uitwandelt. Maar toch smeed ik U om een uitzondering te maken. Geef mij mijn Eurydike terug. Zonder haar kan ik niet verder leven, mijn leven zou immers niets meer waard zijn.

Confirmatio

En U moet toch weten waar ik het over heb. U zelf bent ook heel ver gegaan voor uw geliefde, U hebt haar geschaakt, U hebt Demeter getrotseerd, (**asyndeton**) dus dan zou U, juist U (**anadiplosis/repetitio**) toch moeten weten hoe groot de macht van Eros is. Verliefd zijn kan geweldig zijn, maar als je geliefde er niet meer is, is het niets anders dan een vloek. Het verhindert je om verder te leven.

Zonder Eurydike, zal het bos nooit meer zo mooi zijn, zonder Eurydike, zal mijn snarenspeel nooit meer zo liefdevol klinken, en niets in deze wereld kan ik nog schoon vinden, nu de schoonste van allen verdwenen is. (**variatio**, **parallellie**) Eertijds schonk mijn lied lust en leven (**hendiadys**), nu zwijgt mijn lier (**personificatie**), of zingt van sterven en de dood. (**tautologie**)(**antithese**) Voor de wereld kan het nooit goed zijn als er alleen nog maar verdriet klinkt. Men zal alleen nog maar

rouwen, en dat terwijl muziek geschapen is om vrolijk van te worden.

En dan wil ik het nog niet eens hebben over het feit (**praeteritio**), dat ik U niet om een geschenk vraag, het is maar een lening (**metafoor**). Uiteindelijk zal toch iedereen hier weer eindigen, dus ook mijn Eurydike. (**omissio**).

Hades, door U, die de levenden van de doden scheidt, zijn alleen de levenden echt levend, en de doden dood (**omissio**). Daarmee geeft U alles een plaats en een orde, het leven en de dood.

Maar, o, Hades! Wat moet ik doen, zonder Eurydike? Waar moet ik heen, zo zonder mijn lief?

Mijn leven is geen leven, en dood ben ik nog niet! (**antithese, exclamatio**)

Conclusio

Het is nu aan U om te beslissen over leven en de dood. Laat mij blijven bij uw doden, of zendt mij nu weer heen. Houdt U wat U genomen hebt, of schenkt U mij mijn liefde weer?

Ik heb gezegd wat ik moest zeggen. Ik vraag U, om in uw macht en wijsheid te beslissen:

Laat U ons beiden gaan, of beiden blijven, mij en mijn Eurydike.

Opdracht 3.

1. Lees onderstaande rede.
2. Geef in onderstaande tekst aan, waar het prooemium, de narratio, de divisio, de argumentatio en de conclusio beginnen en eindigen en geef voor je indeling een argumentatie.
3. Haal uit de tekst de stijlmiddelen, die gebruikt zijn.

Oratie

O, Zeus, machtigste god der goden, mijn echtgenoot en mijn broer), luister naar mij. Als heerser van de goden rust een grote verantwoordelijkheid op uw schouders. Blind vertrouwen wij, goden, en ook mensen erop dat uw handelingen juist zijn. Ieder gaat er vanuit dat u goed heeft nagedacht voor u een beslissing neemt. Nu, eervolle echtgenoot, vergeef mij dat ik niet kan doorgronden dat U uw broer Hades toegestaan heeft zo'n vreselijke daad te verrichten. Het scheen u, vader van mijn kind, blijkbaar niet slecht toe, onze prachtige dochter Persephone af te staan aan Hades, god van de onderwereld. O Zeus, u bent de oppergod, en ik mag niet twijfelen aan uw beslissingen, maar dit kan ik niet accepteren. U zult inzien dat het en voor de dieren en voor de mensen en voor de goden beter is als Persephone terugkeert.

Laat me u nog eens herinneren aan deze gruwelijke gebeurtenis. Onschuldig als zij waren, brachten Persephone en haar vriendinnen een van de laatste lentedagen door met het plukken van bloemen. Een mooie narcis trok de aandacht van onze schone. Toen zij deze wilde plukken, spleet de aarde open en verrees Hades in zijn gouden strijdswagen. Hij greep onze enige dochter en sleepte haar mee de onderwereld in. Haar ijzingwekkende gil doorboorde mijn moederhart, zoals een speer een schild kan doorboren. En u, ja u, haar bloedeigen vader, reageerde niet. O, als ik niet te laat was gekomen...

Dagen heb ik wanhopig over de aarde gedwaald, op zoek naar onze dochter. Hoewel zij er wel degelijk van wisten, vertelden de vogels mij niets, vertelden goden mij niets, vertelde zelfs u, Zeus, mij niets. Uiteindelijk verloor de alziende zonnegod Helios mij van mijn kwellende onwetendheid.

Nu, mijn Zeus, ik begrijp dat u uw broer tegemoet wil komen als hij u om een gunst vraagt, hij is immers familie. Ik gun Hades, zo geliefd door u, door mij zo gehaat, zeker ook een mooie echtgenote, maar waarom onze Persephone? Wat moet een kind zonder een moeder? Aangezien ik, Demeter, uw vierde vrouw ben, zult u niet kunnen ontkennen dat er genoeg mooie vrouwen zijn.

Ik zal niet rusten voor ik mijn enige dochter terug heb.

Probeer toch mijn verdriet te zien! Het gemis van mijn dochter richt mij te gronde en vernietigt mij, maar niet alleen mij. Kijk om u heen! Het is lente, maar toch is het winter, want het land is kaal. Bloemen bloeien niet, de bomen zijn kaal en de akkers zijn leeg. Bent u soms vergeten dat ik de godin van de aarde, de landbouw en het graan ben? Mijn ongeluk zal de aarde doen sterven en daarmee de mensen en de dieren. Slechts de vruchteloze bodem zal hen nog kunnen voeden. En ik zal door niets of niemand getroost kunnen worden, want welk verdriet is groter dan het verlies van je enige kind? Ja, Hades zal het nog druk krijgen.

Maar meer nog dan ik, lijdt mijn arme kind Persephone het mooiste meisje ter wereld. Elke keer als ik haar naam noem, wordt mijn lichaam gevuld met wanhoop, woede, en verdriet. Waaraan heeft zij het verdiend in de duistere onderwereld te moeten leven? Nooit heeft zij u iets misdaan. Niemand heeft zij ooit iets misdaan. Ze genoot van haar leven hier. Hier hoort zij thuis, bij mij, niet in de onderwereld. Uiteindelijk zal Hades genoeg van Persephone krijgen en zal onze dochter terugkeren. Zij zal dan niet meer hetzelfde zijn. Wellicht zal zij zich wreken. Is dat wat u wenst? Wilt u gehaat en vervloekt worden door uw eigen dochter?

En dan laat ik nog achterwege het vooruitzicht dat Hades om steeds grotere gunsten zal vragen. Begrijp dan toch dat hij uw broederlijke misbruikt. Als u nu de ontvoering van onze vrucht niet ongedaan maakt, zal zijn macht over u steeds groter worden.

Conclusio

Nu u mij heeft aangehoord, zal het niet onduidelijk zijn wat ik van u verwacht. (**litotes**)

Indien u nu beslist onze lieve Persephone van Hades te verlossen, zullen wij u kunnen vergeven en vredig verder kunnen leven. Als u echter niet uw trots en eer aan de kant kunt zetten, denk dan aan mijn woorden over de aarde en weet dat dat de ondergang betekent.

Ik neem aan dat u nu weet wat u te doen staat.

Als je benieuwd bent, hoe een rede uit de klassieke oudheid eruit ziet, kun je de onderstaande oratie lezen. Hij is geschreven door de redenaar/logograaf Lysias ter verdediging van een man, die volgens het Atheense recht de minnaar van zijn vrouw gedood had.

Lysias – Moord op Eratosthenes

PROOIMION

1. Ik zal het wel veel waard achten, mannen, dat jullie je zulke rechters betonen over die zaak, precies zoals jullie wel voor jezelf zouden zijn, als jullie zo iets mee hadden gemaakt. Want ik weet goed, dat als jullie dezelfde mening zouden hebben, als over jullie zelf, dat er wel niemand zou zijn, die zich niet zou ergeren om wat er gebeurd is, maar dat jullie allen wel zouden menen, dat de straf betreffende diegenen, die dat soort dingen betrachten, gering is.
2. Dat zal wel niet alleen bij jullie besloten/de mening zijn, maar in heel Griekenland. Want alleen omtrent zo'n onrecht is zowel in een democratie als in een oligarchie dezelfde straf aan de zwaksten jegens de machtigsten (terug)gegeven, zodat de minste hetzelfde krijgt als de beste. Zozeer menen, o mannen, alle mensen, dat die euveldaad de ergste is.
3. Ik meen, dat jullie omtrent de omvang van de straf dezelfde mening hebben, dat niemand zo onverschillig is, dat hij denkt, dat diegenen, die aan dat soort daden schuldig zijn vergiffenis moeten krijgen, of een kleine straf verdienen.
4. Ik vind, dat ik moet aantonen, dat Eratosthenes overspel heeft gepleegd met mijn vrouw en dat hij haar heeft verleid en mijn kinderen te schande heeft gemaakt en mij zelf heeft beledigd, doordat hij mijn huis is ingegaan en dat hij en ik nooit enige vijandschap hebben gehad behalve deze, en dat ik dat niet om geld heb gedaan om rijk in plaats van arm te worden noch om enig ander gewin behalve wraak volgens de wetten.
5. Ik welnu zal jullie vanaf het begin al mijn daden onthullen zonder iets weg te laten maar wel de waarheid vertellend. Want ik denk, dat dat de enige redding voor mij is, als ik jullie alles, wat gedaan is kan vertellen.

Diegesis

6. Want ik, Atheners, toen ik besloten had te trouwen en een vrouw voor me in mijn huis te brengen, was ik voor de rest zo, dat ik haar niet hinderde en dat het niet al te zeer in haar macht lag te doen

wat zij wilde en ik hield haar naar vermogen in de gaten en ik lette op precies, zoals logisch was.

7. In de eerste tijd was zij, Atheners, de aller beste. Want zij was een enorme en spaarzame huishoudster en zij regelde alles precies. Maar toen mijn moeder was gestorven, was haar dood de oorzaak van al mijn ellende.

8. Want toen mijn vrouw haar gevolgd was ter begrafenis, werd zij na door die kerel gezien te zijn mettertijd verleid. Want wachtend op de dienaar, die naar de markt ging en haar voorstellen doend kocht hij haar om.

9. Ten eerste dan, mannen, (want het is nodig ook jullie dat te vertellen) heb ik een huisje met twee verdiepingen, dat een bovenverdieping heeft gelijk aan die beneden verdeeld in vrouwen- en mannenvertrek. En toen wij een baby hadden gekregen, zoogde de moeder het. Opdat zij niet, telkens wanneer zij zich moest baden, gevaar liep, wanner zij de trap afliep, verbleef ik boven en de vrouwen verbleven beneden.

10. En het was al zo gewoon, dat mijn vrouw dikwijls wegging naar beneden naar de baby om daar te slapen om het de borst te geven en opdat het niet zou schreeuwen. En dat ging zo lange tijd en nooit kreeg ik argwaan, maar ik was zo naïef, dat ik meende, dat mijn vrouw de bezonnenste van alle vrouwen in de stad was.

11. Toen de tijd voortging, mannen, kwam ik onverwacht van het land en na het maal schreide het kind en het had het niet naar de zin, omdat het door het meisje met opzet pijn gedaan werd, opdat het dat zou doen. Want die kerel was binnen.

12. Want later heb ik alles vernomen. En ik beval mijn vrouw weg te gaan en het kindje de borst te geven, opdat het zou ophouden met huilen. Zij wilde eerst niet, alsof zij mij tot haar plezier na lange tijd van het land had zien komen. Toen ik boos werd en haar beval weg te gaan, zei ze :”Ja ja, zeker op dat jij hier het meisje beproeft. Ook al eerder probeerde je haar mee te trekken, toen je dronken was.”

13. En ik lachte en toen zij opgestaan was en wegging, deed ze de deur dicht, veinzend te schertsen en trok zij de grendel ervoor. Zonder dat ik iets daarvan ter harte nam en daarover argwaan koesterde, sliep ik tot mijn vreugde, gekomen van het land.

14. Toen het tegen de dag was, kwam zij en deed zij de deur open. En toen ik had gevraagd, waarom de deur ‘s nachts kraakte, zei ze, dat de kandelaar bij het kindje uitgegaan was en dat ze die daarna bij de burens had aangestoken. Ik zweeg en meende, dat het zo was. Mij scheen het wel toe, dat haar gezicht geblanket was, terwijl haar broer nog geen dertig dagen dood was. Toch zonder ook maar iets gezegd te hebben over de kwestie ging ik stil weg naar buiten.

15. Daarna, mannen, toen er tijd verlopen was en ik in hoge mate mijn eigen ellende niet doorgrond had,, kwam er een oud wijf op mij af, heimelijk gestuurd door een vrouw met wie hij een affaire had, zoals ik later hoorde; zij, boos en in de mening onrecht te ondergaan, omdat hij niet meer even vaak naar haar toe kwam, hield hem in het oog totdat zij ontdekte wat de reden was. Dat mens dus, naar mij toegekomen in de buurt van mijn huis wachtend, zei: “Eufiletos, denk niet dat ik uit enige bemoeizucht naar je toe gekomen ben.

16. Want die kerel, die zich schandalig tegenover jou en je vrouw, is per toeval onze vijand. Als jij dus de dienaress pakt die naar de markt gaat en voor jullie het huishouden doet en als jij die toetst, zul jij alles vernemen. Het is,” zo zei ze, “Eratosthenes uit de demos Oè , die dat doet, die niet alleen jouw vrouw heeft verleid, maar ook vele anderen, want dat heeft hij als vaardigheid.”

17. Na dat gezegd te hebben, o mannen, ging zij weg en ik was direct verward en bij mij kwam alles in mijn geest op en ik was vol argwaan, bedenkend hoe ik in mijn kamer was opgesloten en me herinnerend dat in die nacht de tussen- en buitendeur kraakte hetgeen nooit gebeurd was en dat mijn vrouw mij toescheen zich opgesmukt te hebben. Dat alles kwam in mijn geest op en ik was vol argwaan.

18. Gegaan zijnde naar huis beval ik de dienaress mij te volgen naar de markt en toen ik haar naar iemand van mijn vrienden had gebracht zei ik dat ik alles vernomen had wat er in mijn huis gebeurde. Ik zei haar : “ Aan jou staat dus vrij om van twee dingen te kiezen welk van beide jij wil, hetzij gegeseld in een molen gegooid te worden en nooit op te houden door zulke rampen geteisterd te worden, hetzij heel de waarheid opgebiecht hebbend niets ergs te ondergaan, maar van mij vergiffenis te krijgen voor jouw fouten. Lieg geenszins, maar spreek heel de waarheid.”

19. Eerst ontkende zij en beval zij te doen wat ik maar wilde; want dat zij niets wist, maar toen ik gewag had gemaakt van Eratosthenes tegenover haar en toen ik

gezegd had dat die kerel was die geregeld naar mijn vrouw toegang, raakte zij uit het veld geslagen in de mening dat ik alles precies wist en toen eindelijk voor mijn knieën gevallen en van mij mijn woord gekregen hebbend niets ergs te zullen ondergaan, vertelde zij eerst dat hij na de begrafenis naar haar toe kwam, vervolgens dat zij zelf tenslotte berichtjes naar binnen bracht en dat zij met de tijd overreed werd en zij verklapte de bezoeken op wat voor wijze zij tot zich liet en dat tijdens het Thesmoforiënfeest terwijl ik op de akkers was zij naar het heiligdom ging met de

moeder van die kerel en zij verklapte al de andere dingen die gebeurd waren.

En toen dat alles door haar verteld was zei ik:

20. “welnu, zorg ervoor dat niemand van de mensen dat zal vernemen, zoniet, dan zal voor jou niets gelden van wat met mij is afgesproken. Ik wil dat jij mij dat op heterdaad toont, want ik heb geenszins behoefte aan woorden, maar dat de zaak duidelijk is, als het tenminste zo is.”

21. Zij stemde er mee in dat te doen. En daarna verstreken vier of vijf dagen zoals ik jullie met grote bewijzen zal tonen. Maar eerst zal ik beschrijven wat er gebeurt is op de laatste dag. Ik had een verwant Sostratos. Ik ontmoette hem toen hij van de akker kwam,

22. terwijl de zon onder was en wetend dat hij zo laat thuisgekomen geenszins thuis zijn verwanten zou aantreffen beval hem met mij te eten. En thuis bij mij gekomen en naar het vertrek boven gegaan hadden wij een etentje. En toen het hem goed was ging hij weg en sliep ik. Maar, mannen, Eratosthenes kwam binnen en toen de dienaars mij gewekt had zei zij onmiddellijk dat hij binnen was en toen ik haar gezegd had te zorgen voor de deur en naar beneden was gegaan ging ik stilletjes weg en kwam ik bij deze en gene en trof ik sommigen niet thuis aan en ontdekte ik dat anderen zelfs niet in ‘t land waren.

23. En toen ik er zoveel mogelijk van de aanwezigen erbij had genomen ging ik. En na fakkels uit de dichtstbijzijnde winkel gepakt te hebben gingen wij naar binnen terwijl de deur openstond en de meid gereedstond. Nadat de eersten van ons de deur van het vertrek hadden opengestoten zagen wij naar binnen gaand hem nog liggen naast mijn vrouw, maar diegenen van ons die later binnenkwamen zagen hem naakt op het bed staan.

24. En ik wierp hem met een klap neer en na zijn beide knuisten naar achteren gedraaid te hebben en geboeid te hebben, vroeg ik hem waarom hij zo brutaal was mijn huis binnen te dringen. En hij gaf wel toe onrecht te doen, maar hij smeekte en bad hem niet te doden, maar geld te eisen.

25. Ik zei: “Niet ik zal jou doden, maar de wet van de stad die jij overtredend minder waard achtte dan jouw pleziertjes en er liever voor koos zo’n fout jegens mijn vrouw en kinderen te begaan dan de wetten te gehoorzamen en netjes te zijn.”

Pistis.

26. Mannen, zo kreeg hij datgene juist wat de wetten bevelen dat de lieden die dat soort dingen doen, moeten krijgen. Niet naar binnen gesleurd van de weg af, ook niet naar de haard gevluucht,

precies zoals zij daar zeggen, want hoe zou hij dat gedaan hebben? Omdat hij in dat vertrek geslagen direct ter aarde viel en ik zijn beide handen op de rug gedraaid heb en omdat er binnen zoveel mensen waren, dat hij niet dwars daar door heen kon vluchten zonder wapen of knots of iets anders waarmee hij zich tegen de binnen gekomenen zou hebben verweerd?

27. Maar, mannen, ik denk dat jullie ook weten dat degenen die rechtvaardig doen niet erkennen dat de vijanden de waarheid spreken, maar zelf liegend en dat soort dingen plottend, gevoelens van woede proberen op te wekken bij hun toehoorders tegen de mensen die het rechtvaardige doen. Lees dus eerst voor mij de wet op.

WET

28. Hij betwistte het niet, mannen, maar erkende onrecht te doen en opdat hij niet gedood werd smeekte hij en bad hij en hij was bereid geld te betalen en ik stemde niet in met zijn boete, maar ik vond het juist dat de wet van de strijd krachtiger was en ik inde die straf die jullie in de mening dat het het rechtvaardigst was, hebbende ingesteld voor de mensen die dat soort dingen doen. En treedt op als getuigen daarvan aan mij.

GETUIGEN

29. En lees ook voor mij die wet van de zuil van de Areopagos voor.
WET

Jullie horen, mannen, dat door de rechtbank van de Areopagos zelf aan wie het èn overgeërfd is èn ten tijde van ons toegewezen is processen in zake moord te berechten, uitdrukkelijk gezegd is hem niet van moord te beschuldigen, die bij zijn eigen vrouw een minnaar gegrepen hebbend die straf zal uitvoeren.

30. En zo zeer meende de wetgever dat ten aanzien van de getrouwde vrouwen die straffen rechtvaardig waren dat hij ook diezelfde straf heeft opgelegd aan concubines die minder waard zijn. En toch is het duidelijk dat, als de wetgever een grotere straf had dan die van de getrouwde vrouwen, hij die zou hebben ingesteld. Maar nu niet in staat een zwaardere straf dan die voor wettige vrouwen te ontdekken vond hij het juist dat diezelfde straf er ook voor de bijzitten kwam. Lees voor mij ook die wet.

WET

31. Jullie horen, mannen, dat de wet beveelt dat als iemand een vrij man of kind fysiek schendt, hij dubbele schadevergoeding verschuldigd is; dat echter, als hij dat met een vrouw doet, juist in het geval van wie het geoorloofd is te doden, dat het onder de zelfde bepalingen valt. Zo, mannen, meende de wetgever dat zij die

overweldigen minder straf waard zijn dan zij die overreden, want tegen de laatsten heeft hij de doodstraf ingesteld en voor de eersten heeft hij de straf dubbel gemaakt,

32. in de mening dat zij die door geweld hun zin krijgen, door de verkrachten gehaat worden. Maar dat de verleiders de zielen van de vrouwen zo aantasten, dat zijandermans vrouw meer eigen aan zich zelf maken dan aan hun mannen en dat in hun handen heel het huis is gekomen en dat voor de kinderen onduidelijk is van wie beiden zij toevallig zijn, van de mannen of van de echtbrekers. In ruil daarvoor heeft de wetgever tegen hen de doodstraf ingesteld.

33. Mij, welnu, mannen, hebben de wetten niet alleen vrijgesproken ervan onrecht te

doen, maar zelfs bevolen die straf te innen en het ligt bij jullie of het nodig is dat die wetten krachtig zijn of niets waard zijn.

34. Want ik denk dat al de steden daarom de wetten instellen opdat wij over welke zaken wij in aporie zijn ons gewend hebbend tot die wetten bekijken wat er door ons gedaan moet worden. Die wetten welnu adviseren bij zulke zaken degenen die onrecht lijden zo'n straf te innen.

35. Ik wil dat jullie diezelfde mening als die wetten hebben; zoniet, dan zullen jullie zulk een vreesloosheid voor de echtbrekers instellen dat jullie ook de dieven er toe zullen aanzetten te zeggen echtbrekers te zijn goed wetend dat als zij die beschuldiging met betrekking tot zichzelf uiten en als zij zeggen met dat doel de huizen van de anderen binnen te gaan niemand hen zal aanraken. Allen immers zullen weten dat het nodig is niet meer te vertrouwen op de wetten van overspel, dat jullie uitspraak nodig is, uw uitspraak heeft immers van allen in de stad het grootste gezag.

36. Bekijkt u het eens, mannen. Zij klagen mij immers ervan aan, dat ik op die dag de dienaars beval de jonge man te gaan halen. Ik, heren, meende, dat ik wel rechtvaardig zou handelen, indien ik op iedere wijze de verleider van mijn vrouw zou pakken.

37. Want als ik beval die man te gaan halen, indien er woorden waren gebezigd, maar indien geen daad had plaats gevonden, dan zou ik onrecht doen. Maar als ik hem op welke wijze dan ook zou pakken, indien reeds alles tot het eind gedaan was en hij dikwijls mijn huis binnen was gegaan, dan zou ik van mij zelf denken, dat ik bezonnen was.

38. Bekijkt u nu, dat zij ook dat liegen. Gemakkelijk zullen jullie dat aan de hand van het volgende inzien. Want toen mij, o heren, wat ik ook al eerder heb gezegd, Sostratos, een vriend en verwant, van de akker tegemoet gekomen was rond zonsondergang, at hij met mij en toen hij genoeg had, ging hij weg.

39. En bedenkt toch eerst, heren het volgende. Als ik in die nacht Eratosthenes wilde belagen, was het dan beter voor mij elders te dineren, of degene die met mij zou eten naar mijn huis te leiden? Want zo zou hij het minder gedurfd hebben mijn huis in te gaan. Schijnt het u verder toe, dat ik na mijn mee-eter te hebben laten gaan allen zou zijn achtergebleven en alleen zou zijn, of dat ik hem zou vragen te blijven, opdat ik met hem de echtbreker zou straffen?

40. Verder, mannen, schijnt het jullie niet toe, dat ik mijn vrienden overdag bericht zou hebben en hun gevraagd zou hebben zich in het huis van een van mijn vrienden, die het dichtstbij zijn te verzamelen eerder, dan dat ik zodra ik hem bemerkte had, 's nachts zou rondrennen, niet wetend, wie ik thuis zou aantreffen en wie buiten? En ik ben naar Harmodios gegaan en daar deze of gene, zonder dat ze in het land waren (want ik wist dat niet) en anderen vond ik niet thuis, maar met wie mogelijk ging ik naar (mijn huis).

41. En toch, als ik het van tevoren had geweten, schijnt het u niet toe, dat ik dan ook dienaren gereed gemaakt zou hebben en mijn vrienden bericht zou hebben gestuurd, opdat ik zelf enerzijds zo veilig mogelijk naar binnen zou gaan (want hoe zou ik weten, of ook hij misschien een ijzeren wapen zou hebben?) en anderzijds met zo veel mogelijk getuigen wraak zou nemen? Maar nu zonder iets te weten van de dingen die zouden gebeuren die nacht, heb ik meegenomen wie ik kon. En voor mij moeten jullie als getuigen optreden..

Getuigen.

42. Jullie hebben de getuigen gehoord, heren. Gaat nu eens bij jullie zelf als volgt na over die zaak, zoekend, of ik en Eratosthenes ooit enige vijandschap hebben gehad behalve die. Want jullie zullen er geen vinden.

43. Want noch heeft hij mij valselijk aanklagend tegen mij een schriftelijke aanklacht ingediend, noch heeft hij het ondernomen mij uit de stad te laten verbannen, en niet heeft hij persoonlijke processen gevoerd en niet was ik me bewust van enig kwaad, welke ik vreemd, dat iemand het zou vernemen, ernaar verlangde hem te doden, noch had ik enige hoop, dat als ik dat met succes zou doen, ergens vandaan geld zou krijgen. Want sommigen beramen om dat soort zaken de dood voor elkaar.

44. Welnu het is er zo ver vanaf, dat wij hetzij een scheldpartij of dronkemansruzie of enig ander geschil hebben gehad, dat ik die kerel zelfs nog nooit gezien had behalve in die nacht. Met welke bedoeling dus riskeerde ik zo'n risico als mij niet door hem het grootste onrecht aangedaan was?

45. Handelde ik vervolgens goddeloos na zelf getuigen erbij geroepen te hebben, hoewel het mij mogelijk was, als ik tenminste ten onrechte hem wilde doden, dat niemand met mij daarvan afwist?

Epiloog.

46. Ik dus, heren, meen niet, dat die straf niet persoonlijk voor mijzelf was, maar voor heel de stad. Want als degenen, die dat soort dingen doen, zien, wat voor prijzen uitgelooft zijn voor zulke fouten, zullen ze minder fouten maken jegens de anderen, als zij zien, dat ook jullie dezelfde mening hebben.

47. Zo niet, dan is het veel beter de heersende wetten uit te veegen en andere in te stellen, die degenen, die hun eigen vrouwen bewaken, met de straffen zullen straffen en voor degenen, die zich aan hen willen bezondigen, grote veiligheid zullen geven.

48. Want het is zo veel rechtvaardiger dan dat de burgers door de wetten belaagd worden, die hun wel bevelen, als iemand een echtbreker te pakken krijgt, met hem te doen, wat hij dan ook maar wil, terwijl echter de processen veel gevaarlijker zijn voor wie onrecht aangedaan wordt dan voor wie in strijd met de wetten andermans vrouwen schenden.

49. Want ik loop nu zowel wat betreft mijn lichaam als ook wat betreft mijn geld en al het andere risico, omdat ik de wetten van de stad gehoorzaamde.